

Botos Katalin

A gazdaságpolitika szintjei és ágazatai

Levels and Sectors of Economic Policy

Összefoglalás

A gazdaságpolitika céljaként (mágikus négyszög) a növekedést, foglalkoztatást, az infláció féken tartását és a külső egyensúly biztosítását szokták megjelölni. A cikk megkülönböztet funkcionális és ágazati politikákat. A gazdaságpolitikát különböző szinteken értelmezi. A világban érvényesülő gazdaságpolitika a domináns gazdaságok politikája, de nemzetközi intézményrendszeren keresztül valósul meg. Integrációs szinten még több intézményi elem van, s konkrétabb célok fogalmazódnak meg: a KGST-ben az autarkia, az EU-ban a közös piac és agrárellátás, a gazdasági-pénzügyi unió. Ország szinten – hazánkban – a konzisztens gazdaságpolitika hiánya konstatálható. Egy dolog jelentkezik folyamatos célként: a nemzetközi fizetőképesség fenntartása. Az eszközöket többnyire ennek rendelik alá. A cikk kiemel néhány ágazatot, s annak gazdaságpolitikai súlypontjait elemzi. Rámutat az ágazati politikák összekapcsolódására, együttes keretben való kezelésük szükségességére.

Summary

Economic policy is usually considered to target four objectives (“magic quadrangle”): growth, employment, low inflation, and equilibrium in

DR. BOTOS KATALIN professor emeritus, Szegedi Egyetem, Pázmány Péter Katolikus Egyetem (evmkabor@t-online.hu).

the balance of payments. The author distinguishes functional and sectoral economic policies. Economic policy should be interpreted on different levels. The economic policy predominating the world is actually the aggregate of the economic policies of the predominant economies, enforced through international institutions. Integrations have even more institutional elements and formulate more specific objectives, e.g. autarchy in the Comecon, and the single market, self-sufficient agriculture, and the free movement of goods and services in the EU. In Hungary, economic policy is inconsistent. The only permanent objective it is focussed on is to maintain international solvency. The means and methods are generally subordinated to this goal. The article stresses the significance of a few sectors and analyses their focal points. It is pointed out that sectoral policies are interrelated and therefore need to be managed in a single framework.

TÁRSADALOMPOLITIKA ÉS GAZDASÁGPOLITIKA

Gazdaságpolitikai célként általában a növekedést, foglalkoztatást, az infláció alacsonyan tartását és a fizetésimérleg-egyensúly megteremtését, a „mágikus négyszög” elemeit szokták idézni. Gyakran halljuk a médiában az adósságcsökkentés feladatát, a költségvetési hiány leküzdését, az export fokozását is célként emlegetni.

A gazdaságpolitika azonban ennél több is, részletesebb és konkrétabb is. Nem csak a „mágikus négyszög” biztosítása tartozik a feladatkörébe! Vannak *funkcionális politikák*, de *ágazati részpolitikák* is. *Funkcionális* politika a pénzügypolitika, ezen belül a költségvetési, monetáris és devizapolitika, továbbá a szociálpolitika, a kutatási és fejlesztési politika, a környezetvédelmi politika és a foglalkoztatáspolitikák. *Ágazati* politika viszont az iparpolitika, a mezőgazdasági politika, a közlekedéspolitikák, az egészségügyi politika, az oktatáspolitikák, a vidékfejlesztési politika, az infrastruktúra-politika. Míg az első csoport a mágikus négyszöggel van szoros kapcsolatban, a második értelmezés konkrétabb és gyakorlatiasabb.

Ráadásul számos esetben többről van szó, mint gazdaságpolitikáról. A *társadalompolitika* elhatárolása a gazdaságpolitikától számos területen lehetetlen, és valójában nem is indokolt. Hiszen a társadalmi elképzelé-

sek megvalósításának az eszköze az adott ágazatokban a gazdaságpolitika. Nem lenne helyes, ha öncéllá válna az eszköz.

Nézzünk egy példát rá! Nincs önmagában vett gazdaságpolitika, mondjuk, az egészségügyi ágazatra. Volt, hogy összetévesztették az egészségügyi politikát az ágazat magánosításának megvalósításával, s ezért folytattak sokan pró és kontra komoly lobbitevékenységet. Máskor az orvosbérek kerültek a középpontba (mint most is), s az esetleges elvándorlás megakadályozása látszik az ágazati politika egyik fő kérdésének. Az egészségpolitikában először tudnunk kell, hogy orvosszakmai szempontból melyek a fő egészségügyi és egészségüggyel összefüggő társadalmi problémák, amelyeket meg kell oldani (mi korunk morbus hungaricus, mit kell tenni a megelőzés érdekében, hogyan lehet a paraszolenciát felszámolni, hogyan lehet orvos- és egészségügyi életpályát felvázolni), majd ennek anyagi eszközeit a gazdaságpolitikába illesztve kell megtalálni.

Hasonló a helyzet a környezetvédelemmel, a szociálpolitikával, az oktatáspolitikával is. A gyorsan fejlődő országok között aligha találunk olyan országot, ahol nem költöttek az oktatásra az átlagnál többet. Térjünk ki erre az ágazatra kissé bővebben! Az oktatáspolitikai részben költségvetés-politikai probléma. Mégsem lehet a pénzkérdéssel kezdeni az ágazati politika kidolgozását. Nem is így történt a jelen kormányzati szakaszban. (Nagy kérdőjel azonban a folytatás...) Az oktatáspolitikának meg kell határoznia a szakmai célt (testnevelés, énektanulás fontossága, a szakképzés színvonalának növelése, a műszaki felsőoktatás fejlesztése stb.), majd a gazdaságpolitikába ágyazva kell megtalálni, hogyan, milyen forrásokból valósítható meg mindez. Az oktatáspolitikát az oktatókkal kapcsolatos politikával kell kezdeni, mert csak okosak taníthatnak okosságra fiatalokat. Színvonalas pedagógusok nélkül minden oktatáspolitikai halva született. Ezért – bár az alapokkal kell kezdeni minden építményt – a pedagógus-felsőoktatás lényeges javításával lehet csak hozzáfogni az oktatáspolitikai fejlesztéséhez. Ugyanakkor, ha a pedagógus nem köztisztviselőben álló, megbecsült ember, akkor a szavára nem hajlanak a fiatalok. Ez javadalmazás és életpálya-lehetőségek kérdése is. Ha megnézzük a felsőoktatásból kikerülő átlagos kereseti lehetőségeit, a pedagógusokat a jövedelmi skála legalján találjuk. (Egészen meghökkentő módon hátulról a második helyen, az agrárszakemberekkel együtt, éppen az orvosok voltak. S ezek után csodálkozunk,

ha el kívánnak menni az országból!) A kezdő béreknek a szelekcióra nyilván hatása van. Nem lehet mindent a hivatás szeretetétől várni! A pedagógusnak is éppúgy el kell tartania a családját, mint a mérnöknek vagy jogásznak. Ez a pályaválasztásnál fontos szempont.

Az ágazati politikák között oldalirányú kapcsolatok is vannak. Az egyes ágazati politikák kölcsönösen összefüggenek. Így például nem független egymástól az egészségügyi- és az oktatáspolitikák (egészségügyi felvilágosítás, mozgásra készítés). Ugyancsak nem független az oktatáspolitikák sem a foglalkoztatáspolitikától, hiszen az előbbi jelentős részben arra készíti fel a fiatalokat, hogy megtalálják helyüket a munka világában. Legalábbis arra kellene, hogy felkészítse! Hiábavaló lenne ugyanakkor a kultúrpolitikában is minden erőfeszítés a kultúra terjesztésére, ha ennek már az iskolában nem teremtenék meg az alapjait. Mindezt nem lehet elég korán kezdeni! Már az általános iskolában, sőt, az óvodában is fel kell készíteni a kultúra befogadására a gyermekeket!

Mindebből világosan látszik, hogy az egyes területek gazdaságpolitikába való ágyazását komplex, az ágazati célokat harmonizáló társadalompolitikai elképzelésnek kell megelőznie. Mindenképpen előbb a társadalompolitikai célokat kell látnunk, aztán tudunk ehhez megfelelő gazdaságpolitikát igazítani.

Példaként vegyük a családpolitikát. Egy nemzet megmaradása érdekében szükség van az utódgenerációkra, az azokat biztonságosan felnevelő családokra. Ehhez szükséges a családpolitika, számos gazdaságpolitikai eszközzel. A családok kohéziójának erősítését több jogi és gazdasági intézkedés szolgálhatja. A társadalmi pszichózis és kommunikáció megváltoztatása nélkül azonban minden eszköz eredménytelen lehet. Nyilván azok a szociálpolitikai intézkedések, amelyek a nagycsaládosok támogatását, a fiatalok lakásvásárlási lehetőségeinek javítását, munkába állásukat segítik, a gazdaságpolitika szerves részei. Az utóbbinak értelemszerűen a foglalkoztatáspolitikában is megvan a megfelelő eleme. Az a nyugdíjpolitika továbbá, amely összekapcsolja a nyugdíjakat a járulékfizetés mellett a gyermekek felnevelésével, ugyancsak ennek lenne az eszköze – és ugyanakkor a pénzügypolitika részét is képezi, hiszen egy ilyen nyugdíjrendszer pozitívan hatna az államháztartás stabilitásának biztosítására is.

**Nem lehet mindent a hivatás
szeretetétől várni!**

Más szóval, a gazdaságpolitika konzisztens, organikus egész.

A gazdaságpolitika jellegét meghatározza az *állam szerepvállalásáról alkotott felfogás*.¹ Ha a politika *aktivista államot* képzel el, annak több bevételre és azt elosztó intézményrendszerre van szüksége, míg az *éjjeliőr állam* felfogású politika mindenáron privatizál, és a közvetett szabályozással operál. Hangsúlyozni kell, hogy nem a jövedelem-központosítás mértéke a döntő abban, hogy sikeres-e vajon egy állam gazdaságpolitikája. Vannak országok, például az észak-európaiak, ahol nem ment a versenyképesség rovására a magas adóztatás.

A kérdés az, hogy mennyire adekvát az intézményrendszer, és milyen a társadalmi morál. Hazánk fényes bizonyítékát adta annak, hogy az a felfogás, amely szerint „minden magántulajdon jobb, mint az állami”, nem hoz kielégítő eredményt az ország fejlődése szempontjából. Aligha lehet a vállalkozói kapitalizmus gazdaságpolitikája sikerének tekinteni, hogy a társadalom számos területen rosszabb helyzetben van, mint a szocialista tervgazdálkodás idején! Nem érhetjük be tehát olyan általánosságokkal, mint privatizálás, vagy éppen fordítva, visszaállamosítás, megszorítások bevezetése, adósságleépítés az egyensúly megteremtéséért, vagy lazább kamatpolitika a növekedés érdekében. *Nem elég a funkcionális gazdaságpolitika cél- és eszközrendszerének megfogalmazása.*

A gazdaságpolitikának az *ágazati gazdaságpolitikák területén* is ki kell jelölnie a prioritásokat. Ugyanakkor a mágikus négyszög elemeiből is ki kell választania, mit tekint az adott időszakban elsődlegesnek. Ebből fakadnak majd a funkcionális gazdaságpolitika terén bevetendő eszközök.

A GAZDASÁGPOLITIKA SZINTJEI

Az eddigiekben automatikusan egy makrogazdaság (ország) gazdaságpolitikáját elemeztük, a maga elvontságában. Ezt megteheti egy USA méretű ország, de még az sem vonhatja ki magát a nemzetközi hatások alól. A magyarhoz hasonló kis, nyitott gazdaságoknak meg mindenképpen számolniuk kell gazdaságpolitikájuk külső determinációival. Ezért érdemes a gazdaságpolitika *szintjeiről* is szót ejtenünk. Mit értünk ezen a kifejezésen?

Ha egy ország beágyazódik egy régió intézményes közegébe, akkor arról beszélhetünk, hogy ennek a regionális intézménynek van-e, és milyen gazdaságpolitikája, s annak milyen cél- és eszközrendszere létezik.

Az integráció meghatározóan hathat az ország gazdaságpolitikájára, bizonyos értelemben korlátozva is annak szuverenitását. Ez a felfogás elfogadott a szakirodalomban.

Kevésbé általános vélemény, hogy világméretekben is beszélhetünk tudatos gazdaságpolitikáról. Ez annyiban érthető, hogy nincs egy „világ-állam”, de még a globalizáció sem olyan átfogó, hogy a világgazdaságot intézményesen egységes irányítás alá helyezné. Elemeivel azonban mégis találkozhatunk, hiszen vannak olyan intézmények, amelyek a világ szinte valamennyi gazdaságát szabályozzák. Azért ezzel indítjuk a gazdaságpolitika szintjeinek vizsgálatát.

1. Való igaz, *nincs világhatalom. Világhatalmak vannak*, amelyek a világ egészére vagy nagy részére kiterjedő szervezetekben, intézményekben dinamikus erőegyensúlyt alakítanak ki, valamely világhatalmi centrum jelentős, esetleg meghatározó befolyásával.² A gazdaságpolitika világméretekben olyan szabályok laza gyűjteménye, amelyek a világ legbefolyásosabb országának vagy országainak érdekében álló gazdasági folyamatok megvalósulását elősegítik. Nemzetközi pénzügyek, nemzetközi kereskedelempolitika címen tanítja a szakma ezeket az ismereteket.

A második világháborút követően vitathatatlanul az Egyesült Államok volt a világ vezető hatalma. Az is tény, hogy a világ két nagy hatalmi övezetre oszlott, a vezető katonai hatalmak, az USA és a Szovjetunió köré csoportosulva. Így 1990-ig semmiképpen nem beszélhetünk egységes világszintű gazdaságpolitikáról, mert annak alakításából a szovjet csatlós államok mindenképpen kizorultak (bár hatásait nagyon is érezték).

Egyértelmű, hogy ez a világregend s az ebből fakadó gazdaságpolitika elsősorban a domináns gazdaság, az USA érdekeit tükrözte. Ezzel együtt azt kell mondanunk, hogy átfogó érvényességű, gyakorlatilag mindenki által elfogadott alapelvekre épült.

Ezeket az intézményrendszereket valóban az USA kezdeményezésére és alapvető érdekei mentén fogalmazták meg úgy, mint a világgazdaság működési szabályait. *A kimondatlan cél az USA vezető szerepének érvényesítése volt a gazdasági kapcsolatokban.* Az áruk, fizetések szabad áramlása nyilván a legversenyképesebb ország érdekében áll. Ebben nagyjából konszenzus van minden elemző szakember között. De az is tagadhatatlan, hogy valamennyi nemzetközi piacon tevékenykedő szereplőnek érdekében állt annak idején a kereskedelmi forgalom akadályainak leépítése, a fizetések korlátozásmentes megvalósítása. A harmincas évek

bilateralizmusa, leértékelési versenye és a nemzetközi kereskedelem összeszűkülése után minden szereplő vágyott a biztonságra, kiszámíthatóságra. Az a mérték, amennyire az aranystandard összeomlása után a világkereskedelem összeszűkült, feltétlenül nemzetközi szabályozás után kiáltott. A gazdaságpolitikai célnak tehát nemzetközi méretekben joggal azt tekinthetjük, hogy legyen a gazdasági racionalitás maximális érvényesülése érdekében a nemzetközi gazdasági tevékenységekre egy mindenkire kötelező, de kellően liberális *nemzetközi szabályozás*. Legyen lehetséges, hogy onnan vegyünk, oda adjunk el, ahol az a leggazdaságosabb. Cél volt ezért a vámkorlátok fokozatos lebontása tárgyalások útján (GATT). (Itt egyértelműen konszenzusos megoldásra törekedtek.) Továbbá olyan pénzügyi rendszer felépítése, amelyben az árfolyamok viszonylag stabilak. A nemzetközi pénzügyi rendszerben a szabályok és meghozott intézkedések a tagokra nézve már kötelezőek voltak. Jellemző azonban, hogy a Bretton Woods-i rendszer felépítésekor az USA-beli White javaslatát fogadták el, s nem Keynesét, ami az angol és az ókontinensbeli érdekeknek jobban megfelelt volna... Ez jól mutatja, hogy az ún. „nemzetközi” megoldások mögött mindig meghúzódnak az egyes domináns országok hatalmi érdekei.

Nem véletlen a *politika* szó a *gazdaságpolitika* szóösszetételben. A nemzetközi gazdaságpolitika elemének része volt például a COCOM-lista, vagyis az, hogy az ellenségesnek tekintett politikai hatalom részére nem állt fenn a liberális kereskedelem. A szocialista országok nem juthattak hozzá a tiltólistán lévő legkorszerűbb termékekhez. Mint ahogy többségük 1990-ig nem volt az IMF tagja sem, tehát nem vett részt a nemzetközi pénzügyi intézmények működésében. E sorok szerzője és Gyöngyössy István jeles magyar pénzügytudós ugyan már 1981-ben javasolták a Pénzügykutató Intézetben, hogy lépjen be a KGST is a nemzetközi pénzügyi szervezetekbe. Vétójogot elérve, adott esetben az intézményt az amerikai érdekekkel szemben is befolyásolhatták volna. Ekkor (1982) azonban csak Magyarország és Lengyelország tette meg ezt a lépést. (Egyébként eredetileg a Szovjetunió is részt vett a Bretton Woods-i tervet kidolgozásában, csak végül nem ratifikálta azt. Románia pedig hazánkhoz képest 10 évvel korábban lett tagja az intézménynek, 1971-ben, elsőként a KGST-országok közül...) Természetesen, a kis országok csak alkalmazkodhattak a szabályokhoz, ráhatásuk politikájára érdemben nem volt (és ma sincs).

A nemzetközi gazdaságpolitika eszköztárában 25 évvel a Bretton Woods-i szerződés aláírása után jelentős változás következett be. A nemzetközi pénzügyek végleg letértek az aranyalapról, s létrejött a lebegő árfolyamrendszer. Ebben lehetőség volt az árfolyamok manipulálására is (piszkos lebegtetés), ami módot ad a kiigazítási mechanizmusok halasztására, kiiktatására, és torzulásokat eredményez a pénzügypolitikákban.³ Mondhatni, ezzel szétesett a nemzetközi gazdaságpolitika, ami világméretben a hatékonyabb gazdálkodást kívánta szolgálni. Kérdéses ugyanis, hogy az eltorzított irányítással hajózó gazdaságok valóban a hosszú távon gazdaságilag racionális döntést hozzák-e meg. A Washingtoni Konszenzus 1992 óta egyfajta nemzetközi gazdaságpolitikai irányítúként szolgált. Hatása azonban ellentmondásos. Lámfalussy Sándor erre válságokkal foglalkozó munkájában nagyon világosan rá is mutatott.⁴

A 90-es esztendőben, amikor megszűnik a szovjet világhatalom, s elkezdett felbomlani az egykori KGST, a világméretű gazdaságpolitikában új szakasz következik be. A tőkék szabad áramlását hangsúlyozó Washingtoni Konszenzus a liberalizálás és privatizálás szorgalmazásával a nemzeti államok szerepét is átstrukturálta és visszaszorította. Ugyanakkor, lassan – bár nem egy csapásra – megszűnt a COCOM-lista is. Ezzel hatalmas változás ment végbe a versenyképességi erőviszonyokban. Milliárdos létszámú munkaerő lépett be a nemzetközi munkaerőpiacra, érte ezen az összes kompetitív területen elvileg versenybe szálló India és főleg Kína, valamint a többi távol-keleti ország megjelenését. Mivel a tőke megveheti a korszerű technikát bárhol, és szabadon áramolhat, ellene mondana a közgazdaságtan törvényeinek, ha nem oda irányulna, ahol a termelés olcsóbb. Ezzel létrejött egy olyan széles termelési spektrumú, versenyképes, olcsó bérű ázsiai termelés, hogy azzal a fejlett világ termelői a magas béreikkel nem tudnak versenyezni.

E mikrogazdasági szemléleten alapuló folyamat miatt a fejlett országok makrogazdaságának foglalkoztatási problémái megnövekedtek. Egyébként is, az utolsó 10 évben, különösképpen a fejlett világban, mindenekelőtt az USA-ban, a technikai haladás – és a pénzügypolitika – következtében *megváltozott a növekedés természete*. A fejlett gazdaságokban a gazdasági növekedés *nem jár együtt a foglalkoztatás bővülésével*.⁵ Egyszerűen *nincs szükség ennyi élőmunkára*. Mivel azonban a kapitalizmust hajtja a profitmaximalizálás, a cégek lázasan keresnek többlettermelési lehetőségeket. *Hitelre* értékesítve, ha kell. Igaz, azt egyszer

törleszteniük kell a vásárlóknak, de a helyébe lehet másik hitelt nyújtani, s így stabilan magasabb szinten lehet tartani a keresletet (és így a cégek profitját). Mindez folyamatosan magas hitelállományt tételez fel. A hitel rendelkezésre állása a *gazdasági konjunktúra meghatározó eleme lett*. Ahhoz, hogy legalább annyian munkához jussanak, mint ahányan

**...a jövedelmek által
lehetővé tett szintnél többet
kell fogyasztani.**

eddig, folyamatosan *a jövedelmek által lehetővé tett szintnél többet kell fogyasztani*. Ehhez folyamatosan megújuló hitelkínálatra van szükség. Ha ez csökken, vagy a korábbinál esetleg drágább lesz, a termelés óhatatlanul visszaesik

– mert a fogyasztás is visszaesik. S ezzel elindul a gazdaságpolitikusok réme, a lefelé menő gazdasági spirál!

A kormányok ezért monetáris politikájukkal mindenképpen támogatták a növekedést (pl. alacsonyán tartott kamatokkal az USA-ban, vagy támogatott lakásvásárlással nálunk), mert foglalkoztatást reméltek tőle. Abban bíztak, hogy az olcsó hitelek termelésre és fogyasztásra ösztönöznek. Ezzel azonban az adott technikai színvonal mellett nem oldanak meg semmit. A hitelre történő fogyasztásnak is jelentkeznek a korlátai. Az alacsonyabb kamat mellett olcsóbbá váló hitelforrások a termelőket a relatíve drágább élőmunka alkalmazása helyett gépvásárlásra ösztönzik, azaz a foglalkoztatás – legalábbis első körben – nem javul. A szűkülő foglalkoztatás alacsonyabb keresletet jelent. Ezt mutatják az amerikai adatok, a ciklusok mélypontjáról való kiemelkedés elhúzódásával, s azzal, hogy ennek során a foglalkoztatás javulása elmarad a GDP emelkedése mögött. Az élőmunka relatív drágulása csak tovább ösztönzi a külföldre kihelyezés (outsourcing) gyakorlatát. Ez se kedvez a foglalkoztatásnak.⁶ Próbálta a kormány – ez Amerikában, de nálunk is létező gyakorlat – az építőipar mint húzóágazat felpörgetésével fenntartani a növekedést. Ehhez különböző támogatásokat nyújtott, s olyan rétegeket is fizetőképessé tett, amelyek nem lennének normál feltételek mellett lakásvásárlók. Ami viszont törékennyé tette a fellendülést. Kiderült a fizetőképesség bizonytalansága, s a nem fizető ügyfelek sokasága magával rántotta 2008-ban az USA-ban a pénzügyi szektort.⁷ (Ne feledjük, ebben azért nem csupán az állami szerepvállalás volt a kiváltó ok. A pénzügyi szektor „saját jogon” is benne volt, hiszen a *rendkívül olcsó külső forrás* és

az erre alapozott profitmohóság ugyancsak szerepet játszott a szektor aktivitásában.)

A *külső forrásra* alapozás a második sebezhetőségi pontja volt a fenti módon gerjesztett növekedésnek. A külső források tudnak a leghamarabb „elpárologni”, ha veszély jelentkezik. A hitel e miatti drágulása nyomban kihozza, hogy milyen szélesek a valójában nem hitelképes fogyasztói rétegek, s a félelem a nemfizetésektől önbeteljesítővé válik.

Egyébként a fejlett gazdaságokban az élőlomka-kereslet iránti csökkenésben éppen a fejlődő országok exportja játszik szerepet. Minek termelni, ha importból minden megvehető, és olcsóbb? Kit bántana, hogy Kína növekszik, s az emberek e hatalmas országban jobban élnek – ennek mindenki szívből örülne –, ha nem intenzív exportorientációra használná ezt fel az óriásgazdaság. Így viszont szinte semmifajta egyszerűbb termék termelése nem marad talpon a fejlettebb országokban.

A fejlett országokban a hazai termékek közül elsősorban a helyhez kötött szolgáltatásoknak van piaca, ezért ezek az ágazatok képesek a fejlődésre. Ha és amilyen mértékben vannak munkalehetőségek megfelelő bérszínvonallal, azaz a dolgozók bérébe be van építve, hogy megvásárolhassák ezeket a szolgáltatásokat.

Magyarországon azért nagyon nehéz a válságból kiemelkedni, mert a bérek alacsony színvonalán a belső szolgáltatáspiac fejlődése megfigyelhető. Ki engedheti meg az alsó középosztályból a vendéglői ebédeket, vacsorákat, a mosodát, fodrászt, kozmetikust? Még az utóbbi speciális területeket az emberi hiúság úgy-ahogy talpon tartja, de már a kultúra szolgáltatásai biztos, hogy csak egyre szűkebb rétegeket érnek el. Megfigyelhető az is, hogy az árakban érvényesül a szegmentáció: a vidéki fodrászok hozzáigazítják áraikat a szűkebb vidéki pénztárcákhoz.

A fogyasztásicikk-iparban viszont a hatalmas áruházláncok és nemzetközi kereskedelmi hálózatok fojtják meg a hazai mezőgazdasági termelőket, a nemzetközi versennyel alacsonyan tartott felvásárlási áráikkal. A pultokról eltűnik a hazai bor a beáramló olcsó dél-amerikai termékek miatt. A szakboltokban még a legegyszerűbb gépeket is kínai változatban kínálják. Igaz, hogy a gyakran igénytelen kivitel miatt alacsonyabb élettartammal működnek a háztartásokban, kisvállalkozásokban – de erre futja a vásárlóknak a jövedelmükből. Még a virágpiacon is tarolnak a nagybani – és nem ritkán külföldi!/ szállítók –, pedig ezt aztán igazán helyi értékesítési lehetőségnek gondolná az ember.

A Washingtoni Konszenzusra alapozott nemzetközi gazdaságpolitika – ha erről egyáltalán lehet beszélni – értelemszerűen kevés tekintettel van az egyes országok fizetésimérleg-szemponjtaira. Hiszen itt a világ-gazdaságot egységként tekintjük. Pedig a fizetésimérleg-helyzet alakulása előbb-utóbb visszahat a mágikus négyes többi elemére, az inflációra, a foglalkoztatásra. Nehéz megfogni, hogy kik is a liberalizáló gazdaságpolitika konkrét kedvezményezettjei, mert minden országban lehetnek ilyen szereplők. De ha az egyes országok teljes lakosságát tekintjük mérvadónak, akkor nyilván a foglalkoztatottság alakulása – többnyire csökkenése – lehet irányadó az előnyök, vagy inkább hátrányok tekintetében. Fogyasztóként, a nemzetközi kínálat növekedése miatt többnyire első körben nyertesnek tűnik a lakosság nagyobb része a leszorított infláció miatt, de hamarosan jelentkeznek a termelői oldal problémái a versenyképességben alul maradók részéről. Szép, hogy minden olcsóbb, csak nincs miből megvenni... Végső soron még a nagy gazdaságok, a legfejlettebb országok is érzik ezt a kihívást, ha nem elég gyors a belső szerkezetátalakítási képességük. Az pedig már jelenleg is érzékelhető, hogy a közepesen fejlett, kisebb országok, mint hazánk is, nehezen birkóznak meg e világméretű verseny szabályozóinak kihívásaival, s határozottan küzdenek a foglalkoztatás gondjaival. Ágazati szempontból nézve látható, hogy a Washingtoni Konszenzusnak a leginternacionalistább szektor, a pénzközvetítő szektor a fő haszonélvezője.

2. Az *integrációs szintű gazdaságpolitikában* már könnyebben találunk konkrét kapaszkodókat. Európában az elmúlt fél évszázadban *két integrációs tömörülés* jött létre.

Az 1949-ben alakult *KGST-ben* egyszerűen megfogalmazható volt a gazdaságpolitika: *önellátás, minimum regionális szinten, de lehetőleg országokként is*. A munkamegosztás szervezésében kezdetben az elvont elméleti régiós hatékonysági szempontok játszottak szerepet, majd az országok egy részében teret nyertek bizonyos piaci, érdekeltségi elemek is. Csillag alakú integráció jött létre, minden ország elsősorban a Szovjetunióhoz kapcsolódott, keresztirányú kötődés nemigen jött létre. Kapcsolataikat a *bilateralizmus* jellemezte. A valutáris integráció formális volt, gyakorlatilag elbukott a szovjet merev tervgazdálkodáson.⁸

Az amerikai kihívás következtében később mutatkozni kezdett a Szovjetunió gyengülése, fokozódott a nyugati kereskedelmi kapcsolatok erősödése, de áttörő, alapvető változást csak a magángazdaságra való

visszatérés, a *rendszerváltozás hozott*. Ez egyben a régiós gazdaságpolitika megszűnését is eredményezte. A KGST önfeloszlatását 1991-ben (Antall József által tett javaslatra) mondta ki. A volt tagországok ekkor kibontakozó Nyugat-orientációjában mutatkoztak ugyan kis eltérések, de gyakorlatilag mindegyik beengedte a privatizáció során a külföldi tőkét, s gyakorlatilag ezek vadászterületévé változott.

Jól elkülönült régió maradt Kelet-Európa a belépést követően az Unión belül is, lényegesen alacsonyabb bérekkel és egy főre jutó GDP-vel. Mint látni fogjuk, erre rá is játszott az EU gazdaságpolitikája.

Európa nyugati felében a világháború után jött létre integrációs közösség. Egyfajta csírája volt az Európai Fizetési Unió 1950-ben. Néhány évvel később Robert Schuman azért kovácsolta össze a szén- és acélközösséget, hogy a katonai rivalizálás lehetőségét a német és francia állam között kiiktassa.⁹ Ez lett az Európai Gazdasági Közösség kiindulópontja. Az európai gazdasági közösség e politikai célon túlmenően azonban valóban abból indult ki, hogy *reálkonvergenciát* kell megvalósítani tagjai között, közel azonos jóléti szintre hozva az országok polgárait. Ennek eszköze volt a *kereskedelem és a vállalkozások határok nélküli szabadsága, a vámhatárok lebontásával*. Fontos közös gazdaságpolitikai cél volt továbbá az *agrárönellátás* biztosítása a régióban, hiszen minden ország megtapasztalta a háborúban – a németek különösképpen –, hogy milyen pusztító fegyverré tud válni az élelmiszerhiány. Ezeket a célokat 1968-ra el is érték, majd fokozatosan mélyítve az együttműködést, a *pénzügyi, valutaunió* felé tettek több fázisban lépéseket. A maastrichti szerződésben a közös valutához vezető összehangolt nemzeti gazdaságpolitikák kulcspontjait fogalmazták meg, majd a közösség országainak nagy részében be is vezették 1998-ban az eurót.

2003-ban megérett a felismerés, hogy *a mélyítés politikája az együttműködésben nem hozott elég sikert*. Az Európai Központi Bank egyik vezetője kimondta a következtetést: az EU-nak *paradigmát kell váltania*. Ez meg is történt 2004-ben. Az EU egyik vezetője azt mondta, hogy a hatékonyság és versenyképesség útjait keresve, az együttműködés mélyítéséről a *bővítésre kell tenni a hangsúlyt*.¹⁰ Annak a révén kívánt tehát a közösség (nyilván a régi tagországcsoportja) versenyképesebbé válni a nemzetközi piacon, hogy kibővítette a tagok körét. A bővítés valóban segített is helytállni az időközben a Washingtoni Konszenzus következtében megnövekedett nemzetközi versenyben – főleg a korábbi tagországoknak.

Elég jól meghatározható ugyanis, hogy a paradigmaváltásból az országok mely köre profitált elsősorban: *a korábbi tagországok*.

Igaz, senkit nem bottal kényszerítettek tagságra az újonnan csatlakozók közül sem, hiszen mindenütt népszavazás erősítette meg a lépést. Mégis, mérleget vonva, jól látható, hogy a piacot szerző fejlettebb korábbi tagországok vállalkozásai profitáltak többet a kapcsolatok fejlesztéséből. S bár ezt nem emelték semmiképpen integrációs politika rangjára, sőt, némi felzárkózási segítséget is adtak a csatlakozóknak, mégiscsak az következett be, hogy az új versenyszabályokkal jobban tudtak élni a korábbi tagok vállalatai. Az agráriumban vált a leginkább világossá a *kétsebességű Európa*, hiszen itt hosszú ideig alacsonyabb agrártámogatást kaptak a csatlakozók. A harmadik évezred első évtizede után most azt látjuk, hogy az integráció ingadozik: vagy érdemben *tovább mélyíti* az együttműködést, visszatérve a korábbi paradigmához, s költségvetési politikáját is összehangolja, vagy lebeg a feje felett a széthullás veszélye.

3. *Ország szinten* vizsgálva a gazdaságpolitikát már konkrétan hazánkról beszélünk.

A legnagyobb bajnak azt kell tartanunk, hogy jelenleg gyakorlatilag a rendszerváltozás óta *nincs átfogó gazdaságpolitika*. Pártprogramok, kormányprogramok, különböző tervek vannak. De konzisztens, hosszú távú gazdaságpolitika nincs.

A szocializmus évtizedeiben volt. Igaz, nem volt benne túl sok köszönet. Az ötvenes évek gazdaságpolitikája az *autarkia* erőltetése volt, az erőltetett iparfejlesztés, a mezőgazdaság és az életszínvonal rovására. 1956 után némi változás következett be: az életszínvonal végtelen leszorításán némiképp oldott a Kádár-rezsim, és megpróbáltunk egy sajátos magyar utat kialakítani. Sajátos gazdaságpolitikai súlypontképzéssé vált az agrárium fejlesztése. Annyiban is különleges volt a magyar agrárpolitika, hogy a kis magángazdaságok és a kollektív gazdaság valamiféle kooperációján alapult.

A mechanizmusreform egy *indirekten direkt* gazdaságirányítást hozott létre, amelybe a külkapcsolatok naturális meghatározottságát érdekeltégi mechanizmussal építették be. A szocialista kötelezettségeket teljesíteni kellett, de úgy alakította a gazdaságpolitika a szabályozókat, hogy ez érdekében álljon a portástól az igazgatóig mindenkinek. Furcsa módon a fentieknek olyan gazdaságpolitika lett az eredménye, amely *a dollár rubelre való konverzióját segítette elő*, ezáltal hozzájárulván a külső

devizaadósságok keletkezéséhez. A KGST-ben könnyű volt eladni, ha a termékek jelentős tőkés importot tartalmaztak. Mindig fontos cél volt az adósságfizetési képesség fenntartása. A mágikus négyszögből a gazdasági növekedést a szocialista piacokra való termelés biztosította. (Hogy ennek valós értéke mennyi volt, az a rendszerváltozás után kiderült.) A foglalkoztatottság pedig a szocialista elveknek megfelelően mesterségesen teljes körű volt – ez tehát rejtett munkanélküliséggel volt megterhelve.

Inflációt nem nagyon engedett kimutatni a hatalom, de azért létezett, bár az eladósodás mérsékelte. Ha import hitelre beáramlik az országba, kisebb a keresleti többlet. Csak hát, halmozódott az adósság.

*A gyenge pont tehát a fizetési mérleg volt. A másik három célt ugyanis ennek a számlájára valósította meg a gazdaságpolitika. Ez aztán súlyos külföldi eladósodást eredményezett, amit megörököltünk 1990-ben. Azóta is ez a magyar gazdaságpolitika vezérmotívuma. Fizetőképesnek maradni! (Szinte) bármi áron... Devizafüggésünk miatt már az IMF-tagságot követően, 1982 után is a külső finanszírozók szabták meg gazdaságpolitikánk kereteit. 1990 után sajátos helyzet jött létre. Magát a piaci mechanizmusra való átállást, a piac intézményrendszereinek a kiépülését nem tekinthetjük konzisztens gazdaságpolitikának, hiszen a keretek csak megadták *volna* – elvileg – a lehetőséget a gazdaságpolitika érdemi kialakítására, *határozott társadalompolitikai és gazdaságfejlesztési elképzelések megvalósítására*. Ezek azonban nem voltak. Politikai oldaltól függetlenül, a piactól várták a gazdaságpolitika megvalósítását. *Majd a piac szelektál*, s kijelöli a fejlesztendő területeket. *Ez volt a rendszerváltozás alapvető tévedése.**

Jelentős különbségek voltak azonban abban, hogy az egyes politikai erők mennyire szorították vissza vagy juttatták szerephez az államot. Végző soron mindig mindent a fizetőképesség megőrzésének rendeltünk alá, többnyire az IMF több hullámban megvalósuló beavatkozására, vagy egyszerűbben fogalmazva, a nemzetközi pénzügyi körök nyomására. A különböző konszolidációs konvergenciaprogramok gyakorlatilag csak az ezzel kapcsolatos pénzügyi mutatókkal foglalkoznak. A maastrichti kri-

Majd a piac szelektál,...
Ez volt a rendszerváltozás
alapvető tévedése.

tériumok szellemében az adósság és költségvetési deficit, az infláció, a kamatok, az árfolyam volt és van a figyelem középpontjában. A második Orbán-kormány ugyan tesz kísérletet bizonyos területfejlesztések kijelölésére, sok szó esik a különféle tervekről, a foglalkoztatáspolitikáról, munkahelyvédelemről, de a *reálgazdaság lehetőségeivel* koherensen foglalkozó, valódi súlypontképzésre alkalmas gazdaságpolitika máig nem állt össze.

NÉHÁNY SAROKPONT

Megpróbálok néhány gondolatot felvetni a magyar gazdaságpolitika ágazati sajátosságairól. A teljesség minden igénye nélkül, hiszen ilyen feladatra komoly kutatóbázis vállalkozhat. Inkább a példa kedvéért, vázlatosan felidéznék néhány fontos reálgazdasági kérdést, amelyre a gazdaságpolitikának egyértelmű választ kellene adnia. Hangsúlyozom, hogy nem a jelszavak vagy szándéknyilatkozatok szintjén értelmezem a feladatot. Olyan általános megfogalmazások, mint a kisvállalatok támogatása, a munkahelyteremtés, az adósságcsökkentés, valóban szerepelnek a kormányprogramokban, tervekben. Részletesebb, konkrétabb, és főleg koherens stratégiára van azonban szükség!

Szociálpolitika és gazdaságpolitika

Minden szociálpolitikai vállalás érinti a gazdaságpolitikát, hiszen ki kell gazdálkodni a forrásokat a költségvetésben a jóléti intézkedések fedezetére. Itt most csak egy nagyon fontos kérdésre térünk ki, és ez az *öregségi nyugdíjrendszer reformja*. A témával elég sűrűn foglalkozott a szakirodalomban Botos József és Botos Katalin a 2009-től 2013-ig terjedő időszakban.¹¹ Anélkül, hogy hosszan megismételném az álláspontunkat, a jelen tanulmányban csak a gazdaságpolitikai összefüggésekre hívnám fel a figyelmet. A korábbi kísérletet a fenntartható nyugdíjrendszer megteremtésére nem találtuk már korábban se célszerűnek (ti. a II. pillér bevezetését), mert jelentős államadósság-növekedéssel járt, és túlzott individualizmusa miatt nem sokat törődött a következő generációk létrejöttével – pedig a következő generációk létszáma a tőkefedezeti nyugdíjrendszer jövőjére is kihat. (Nem lenne ugyanis, aki megvegye a felhalmozott aktívákat – jó áron. Márpedig a nyugdíjfizetéshez pénzzé kell tenni azokat!) A megszüntetését tehát helyes gazdaságpolitikai lé-

pésnek tekinthetjük. Ezzel azonban a távlati kérdések még nem oldódtak meg. Javaslatot dolgoztunk ki tehát a rendszer reformjára.

A reformjavaslat lényege, hogy Magyarország vezessen be egy pontrendszeren alapuló öregségi nyugdíjrendszert, amely a befizetésekkel szerezhető pontok mellett a felnevelt és taníttatott gyermekek után szerzett pontokat is elismerné a nyugdíjjogosultság megállapításakor. Miért lenne ez fontos? Azért, mert az elöregedő népesség nagy hatással van a piac szerkezetére, a csökkenő népesség pedig egyenesen beszűkíti a piacot. Ha a demográfiai kérdést háttérbe szorítjuk a szociálpolitikában – ahogy ezt napjainkban a nemzetközi pénzügyi intézmények és szervezetek elvárták volna tőlünk, mint a stabil konszolidáció eszközét –, akkor csak megnöveltük volna a távlatos gazdaságpolitika gondjait. Másrésztől viszont olyan demográfiai ösztönzőkben kell gondolkodnunk, amelyek nem növelik a jelen kormányzat közösségi kiadásait, éppen a fenti oknál fogva. Azaz, hogy a költségvetés konszolidációját további kiadásokkal ne terheljük. Ezért a pontrendszer differenciált lenne. Normának a szülőpáronkénti két gyereket kellene tekinteni. A kérdésben mielőbbi politikai döntés szükséges, mert a társadalomnak az alkalmazkodáshoz idő kell. Fontos, hogy ez a kérdés igenis „kőbe vésett” legyen, politikai ciklusokon át tartós szabályozás maradjon, mert az emberek bizalmának megőrzése fontos ahhoz, hogy ilyen nagy horderejű elhatározásokra – gyermekvállalásra – elszánják magukat. *Párhuzamosan működhetne* a jelenlegi rendszerrel, azokra, akik 35 évesnél idősebbek, mert még 2030-ig elméletileg finanszírozható a rendszer. A gazdaságpolitikának azonban nagy távlatokban is kell gondolkodnia! Főleg ott, ahol a folyamatok olyan hosszú időre determinálnak, mint a demográfiában.

Stratégiai ágazat-e még ma is az agrárium?

Válaszom szerint igen, hiszen az agrárium szerepe az exporttöbblet előteremtésében mindig is elsődleges fontosságú volt. Ez, noha az agrárágazat súlya jelentősen csökkent a külkereskedelemben és a GDP-ben egyaránt, tekintve, hogy hazánk legnagyobb problémája a *devizafüggőség*, stratégiai jelentőségűvé teszi az ágazatot.¹² Probléma, hogy ez a monokultúrás nagygazdaságoknak kedvez, amelyek viszonylag *kevés élőmunka* felhasználásával termelnek eladható gabona-árualapokat. (Ha az ember vonattal szeli át Németországot, meglepve tapasztalja majd, hogy

mindenütt kis, közepes parcellákon termelnek a földművelők. Mihelyst átjön a határon, nagy, egybefüggő monokultúrás termeléssel találkozunk. Ez nemcsak terepfüggő, a vállalkozások méreteire is utal.) A devizatermelésben nálunk az agráriumban is a gabonatermelő nagyvállalatoké a főszerep, viszonylag kevés élők munkával, komoly gépesítéssel. Ami részben örvendetes tény, hiszen megfelelő termelékenységről tanúskodik. Csakhogy viszonylag kevés élők munkát igényel.

Pedig éppen erre lenne szükség vidéken. Ha a középüzem is csak gabonát termel, akkor a foglalkoztatottság kevésbé javul, a hozzáadott érték-termelés az ágazatban nem igazán nő. A foglalkoztatáspolitikai az a terület, ahol a szektornak a jövőben stratégiai szerepe lehetne. Mindezekelőtt az állattartás preferálását kell tehát szorgalmazni, kis- és nagygazdaságoknál egyaránt. A jövőbeni fejlesztési pénzeket feltétlenül az élelmiszer-feldolgozás felé kell irányítani.

A vidék *foglalkoztatáspolitikai jelentősége óriási*. Fontos, hogy a foglalkoztatást kormányzati intézkedéssel elősegítsük. Gyakran hangsúlyozzuk ennek jelentőségét, de ez nem elég. Az is kevés – bár kétségkívül egy lépés –, hogy néhány kedvező szabályozást bevezettünk a helyi alapanyagok, élelmiszerek helyi felhasználhatóságáról, s élünk a közmunka intézményével is bizonyos agrárterületeken. (Tudjuk, hogy nem a közmunka az ideális megoldás a tartós foglalkoztatásra, de jobb, mint a segélyen élés. Szociológiai szempontból és környezetvédelmi szociális szempontokból egyaránt. Legalább néhány megoldatlan feladatnak gazdája lett. Amióta közmunkások irtják a parlagfüvet, javult kicsit a polenzennyeződés mértéke.)

A magángazdaságban való foglalkoztatás elősegítéséhez a mezőgazdaságban további *intézményfejlesztésre lenne szükség*. Például olyanra, amely stabil felvásárlópiacot jelentene a kistermelők számára. Kell, hogy a kistermelőknek biztonságos értékesítési lehetőségük legyen, különben a mai körülmények között biztos, hogy inkább a semmittevést választják. *A jogbiztonságot* is fejleszteni kell, e nélkül nincs kisvállalkozás. Ha ellopják a vágásérett fadát, kiássák a keservesen beérlelt, öntözött krumplidat, zöldségedet, akkor irány a Lidl vagy a Penny Market... S inkább magadnak is ott veszed meg a zöldséget. Akkor még önellátás céljából való termelés sincs.

Határozottabban *segíteni kell a szövetkezést*, technikai, jogi tanácsadással. Vegyes tulajdonformájú vállalkozások is elképzelhetőek, különö-

sen a helyi élelmiszer-feldolgozásban. Köztudott vidéken a tőkehiány. Nem lamentálok tovább azon, hogy hogyan lehetett az államnak, önkormányzatoknak két évtizeden át vagyongfelélésből fedezni folyó kiadásokat, amikor a privatizációs lehetőségek tőkét teremthettek volna az ilyen, termelő jellegű beruházásokhoz.

A *vidékfejlesztés szempontjából* nézve a folyamatokat, a közigazgatás racionalizálása ésszerűnek tűnhet, de az oktatási-egészségügyi, szociális létesítmények megszüntetése nem feltétlenül. A vidék számára ezeknek az intézményeknek sokkal nagyobb a jelentősége, mint a megszüntetésükkel elérhető közösségi költségmegtakarítás. Foglalkoztatáspolitikai szempontból is, és messze azon túlmenően fontos ezen intézményi hálózat megmaradása. (Ezek a gondolatok nem újak. Vannak is elemei a jelenlegi kormányintézkedések között, csak meg kellene már végre valósítani, ciklusokon túlnyúló gazdaságpolitikával!)

A vidék foglalkoztatási helyzetére visszatérve, köztudott, hogy a szellemi-küzemágak nem voltak a technika és a hatékonyság csúcspontjai, de foglalkoztatási lehetőséget jelentettek sokak számára. Valószínű, hogy most az jelenthetne korszerű megoldást, ha ki lehetne szervezni a nagyvállalatokból vidékre bizonyos tevékenységeket. Csakhogy ez nem megy szakképzetlen munkaerővel. De ugyan ki képezi ki magát egy kistelepülésen egy teljesen bizonytalan jövőre olyan szakmákban, amelyeknek csak a nagyüzemi termelésbe való illeszkedés esetén van értelme? A szakmunkát adó képzési programok, amelyek a közelmúltban a vidéki településeken a munkanélküliség enyhítésére eddig elérhetőek voltak, többségében az emberekre bízták a munkahely megtalálását a kurzus után, s jórészt kidobott pénzzé váltak. (Szép csokrot tud kötni a családi ünnepekre a képzett virágbolti eladó. De munkahelyet nem talál, az adott kisebb település virágtermelői nem alkalmaznak eladót, maguk értékesítenek.) Nem azt mondjuk, hogy csak olyan átképzési programokat hirdessünk, ahol az elhelyezkedés államilag garantált, de mindenképpen alaposabban fel kell mérni a munkaerő-piaci lehetőségeket. Nyilvánvaló, hogy csak egy hosszú távú foglalkoztatási koncepcióhoz tud a (szak)képzési koncepció illeszkedni. Nincs a társadalomnak akkora mobilitása, hogy tömegesen a munkahelyek után menjen. Fel kell térképezni a vállalati szándékokat, hogy legyen mihez igazodni.

Van-e iparpolitikánk?

Az elmúlt két évtizedben sajnálatos módon tönkrementek korábban sikeres ágazataink, vállalataink. Igaz, azok „sikeressége” korábban a szocialista piac felvevőképességétől függött, és sokszor importigényességük miatt az eladósodás generációi voltak. Az elmúlt két évtized

...a multicégek számlázási gyakorlatával elég sok jövedelmet lehet kivonni az adózás alól.

azonban nem hozott igazán pozitív változást.¹³ A privatizáció vagy olyan külföldi tulajdonosok kezébe juttatta számos termelőegységünket – lásd cukorgyárak –, akik megszüntették a termelést,

akik az érdekeltségükben levő importra állították át az országot, vagy összeszerelő üzemmé tették a gyárakat, amelyekből az érdemi fejlesztési tevékenységet az anyaországba csoportosították át. Nálunk a viszonylag csekély hozzáadott értékű termelési ágazatok maradtak meg. A gyógyszeripar ugyan (igaz, külföldi kézbe kerülve) továbbra is kétségkívül hatékony termelési ág, de egyben erős lobbist is képvisel az állami gyógyszerkasszával szemben, és eléri a számára kedvező áralakulást a hazai piacon. Agresszív marketingtevékenysége messze túlmegegy a kívánatos ismeretterjesztésen. Látható, hogy *minden módon* piacszerzésre törekszik. Napjainkban történnek lépések a korrupciót visszaszorítandó, a gyógyszergyárak és orvosok kapcsolatát illetően. Mindaddig ennek szerény eredményei lesznek, amíg az orvosok tisztességes honorálása szakmájukon belül meg nem valósul. Az egészségtudatos életmód propagálása, a betegségek megelőzése – szemben a gyógyszeres gyógyítással – pedig a még távolabbi jövő kérdése, hiszen szintén pénzkérdés.

A műtrágyagyártás magánvállalkozásként ugyancsak olyan erős monopóliummá vált (nem vigasztaló, hogy magyar kézben), amely az állami támogatás kizsarolására képes. Az importalternatíva volt az ütőkártya a monopolista vállalat kezében. Ezt az adott devizahelyzetben nem engedhette meg az ország magának, erre játszott rá a cég is.

A magánkézbe adott vállalatoknál, úgy tűnik, a kormányzat gyakorlatilag képtelen bármilyen iparpolitikai elképzelést érvényesíteni. Jó példa erre, hogy a multicégek számlázási gyakorlatával elég sok jövedelmet lehet kivonni az adózás alól. Ennek megakadályozására árszint-

számításokat lehetett (volna) végezni, de nem volt megrendelő. Nem volt olyan állami intézmény, amely ennek a költségeit vállalta volna, az érintett magáncégek meg éppen az ellenkezőjében voltak érdekeltek... Halvány kezdeményezés, hogy az APEH utódszervezete, a NAV foglalkozik valamilyen szinten a problémával. Profi árszintszámításra képes szakemberek alkalmazásáról azonban nincs tudomásunk.

Ha volna olyan állami gazdaságkutató cég (magánosítása előtt a KSH Gazdaságkutató ilyen volt), amely komoly reálgazdasági feladatok makro-mikro elemzésére is vállalkozna, lehetne olyan piackutatást végezni, amely feltárná a statisztikák segítségével azokat a rés piacokat, amelyekre ösztönözni lehetne a magánvállalkozásokat. Ne mondjuk, hogy ezt majd elvégzi a magánszektor. A nagyvállalatok csak maguknak dolgoznak (üzleti titok), a kicsik meg nem tudnák megfizetni a szolgáltató cégek üzleti kutatásait (tudom, hogy ez az alternatíva a piachívó közgazdászok részéről). Viszont az állam se szán ilyen elemzésre komoly eszközöket. Pedig állami iparpolitikai feladat lenne. Az a baj, hogy ilyen típusú funkcióban nem is gondolkodott eddig egyetlen kormányzat sem.

Mint ahogy nincsen igazán megoldva a kutatás-fejlesztés és az ipar kapcsolatának erősítése sem. Nyilván nem elég a kutatóhelyek és az üzleti szereplők kapcsolatának megtalálása, pénzügyi konstrukciók kellenek ahhoz, hogy az ötletből termelés legyen. A polgári kormány határozott erőfeszítéseket tesz arra, hogy változzék ez a helyzet, amelyet Botos Balázs keserűen úgy jellemez: Magyarországon jövedelmezőbb vagyonekezeléssel foglalkozni, mint ipari termelésbe fogni.¹⁴

Az ipari szakmánál kissé más a foglalkoztatáspolitikával való kapcsolat, mint az agráriumban. Számos szakképző intézmény jelzi, hogy gondja van a tervezéssel. Egy-egy beruházási terv kapcsán élénkül az érdeklődés a szakképzett munkavállalók iránt, de a válság beütése után ezek elillantak. Így a végzeteknek kell majd – lehet, hogy nem is hazánkban – munkahely után kutatni.

Hatékony, de kicsi pozitív mozzanat a győri Audi és a Széchenyi István Egyetem mérnökkara közötti együttműködés, ahol a hallgatók közül már jó időben kiválasztják a szerencséseket, akik majd munkahe-lyet is kapnak. Sőt, a képzést ösztöndíjakkal is segítik. Ilyen szerephez azonban tőkeerős vállalat, vállalkozó kell. Az állam nyilván a szakképzés javításával tud a mai szakmunkáshiányon segíteni, ami a munkanélküli-

séggel párhuzamosan ugyanakkor létezik az országban. Kár, hogy nem jött létre a kis- és nagyobb vállalatok szerves kapcsolata. Láttuk Németországban, hogy ezek a kisvállalatok egyrészt az innováció bölcsői, másrészt a tanoncnevelők, akiket aztán a nagyobb vállalatok alkalmaznak. Az iskolarendszerű szakmunkásképzés nem volt a legideálisabb, kevés volt eddig benne a praktikus ismeret. A gyakorlatiasabb képzésre történtek már bizonyos lépések – bár láttuk, a tervezés valóban nem egyszerű. Nehéz a helyzet, hiszen, mint mondtuk, a foglalkoztatottság világméretben probléma. Az mindenesetre jó, hogy hivatalos kormánypolitika rangjára emelkedett a munka világának nagyobb megbecsülése. Természetesen ez nem maradhat meg a szólamok szintjén.

Infrastruktúra-politika

Az infrastruktúra terén egyelőre *kármentés* folyik. Olyan mértékű romhalmazzal hagyott maga után az előző kormányzás – mindenekelőtt a főváros közlekedésében –, hogy azt hosszú évek kormányzati tevékenysége sem tudja rendbe szedni. A széles körű privatizáció sem hozott javulást, sőt. Próbálkozik a kormányzat a visszavásárlásokkal is, hiszen az állami kézben lévő infrastruktúra-szolgáltatók kevésbé profitorientáltak, s ez *szociálpolitikai szempontból* is fontos. (Nyilván e célt szolgálja a rezsicsökkentést célzó intézkedések bevezetése.)

Ami a tömegközlekedést illeti, biztos, hogy a mai teljesen lepusztult közösségi közlekedés nem versenyképes az autóval szemben. Pedig ennek „helyretétele” elengedhetetlen. Hazánk lakossága fejlettségi szintjéhez képest *túl* sok autót (és mobiltelefont) használ. Ez társadalmi méretben pazarlás; (leginkább az autóértékesítő és -szolgáltató cégek számára hoz profitot). Minden, fejlettségünkhöz képest túlfogyasztás csökkenti a hazai megtakarítást, s ezzel közvetve a növekedéshez szükséges hazai források képződését. Ne gondoljuk, hogy a túlfogyasztás pusztá magánügy!

Nemcsak a *közlekedéspolitikai*, de az egészségügy szempontjából is fontos lenne a kerékpáros közlekedés fejlesztése. (Természetesen nem úgy, hogy az autók között kockáztassák életüket – és tüdejüket – a bringások.) Ennek fejlesztését már az első Orbán-kormány közlekedési minisztere is – akkor még volt ilyen – célul tűzte, 1998-ban!

Az úthálózat (autópálya) fejlesztése pedig egyelőre több (egyszeri) hasznot jelentett az építőknek és megbízóiknak, mint a magyar lakos-

ságnak. Hol van az a megélenkülő vállalkozási kedv, amely pl. az M7-es meghosszabbításától joggal várható lenne? Amely folyamatosan hozzájárulna a GDP növekedéséhez – amit ilyen volumenű beruházásoktól joggal elvárhatnánk?! Csak annyi az előny, az is fogyasztási típusú, hogy gyorsabban érünk le az Adriára, abból a célból, hogy külföldön nyaraljuk el a jövedelmünket. Hogy pénzköltésünkkel más ország gazdaságélénkítéséhez járjunk hozzá. Transzit célra építettük, haszon belőle kevés. Hát még az M6-os pályából! A forgalom rajta szerény. Legalább az elektronikus díjfizetési rendszer kiépült volna már néhány éve! Reméljük, mihamarabb kész lesz...

Ha a *lakáspolitikát* az infrastruktúra-politikához soroljuk, meg kell említenünk, hogy ma már több a lakás, mint a család. Nyilvánvalóan a területi elosztás és a lakások jellemzői terén nem feltétlenül esnek egybe a kínálati és keresleti adatok. Nagy valószínűséggel sok, a lakásépítésbe befagyott megtakarítás értéktelenedik el ilyen módon. De egyértelmű, hogy a lakáspolitikát a gazdaságpolitika egyik fő motorja. Mindenesetre ma látni kell, hogy a válság miatt is jelentős lakástúlkínálat van, de ettől függetlenül is a meglévő állomány racionálisabb használatát kell célul tűzni. Fontos lenne a továbbiakban olyan építési irányelvek kiadása, amelyek a többgenerációs együttélést lehetővé tevő lakástípusokat népszerűsítik az új építésekénél. Emellett egyértelműen szükség van átgondolt bérlakás-építési programra is.

Nagy lélegzetű infrastrukturális terv lenne a sivatagosodást megakadályozó *öntözőrendszer* kiépítése, a Duna–Tisza-csatornával. Egyre nagyobb a szárazság az Alföldön, különösen a homokhátakon. A talajvíz többméternyire lejjebb húzódott. Aszályos években reménytelen a termésben a termelés. Kormányzati szakemberek erre azt mondják, hogy ha száz év óta nincs rá pénz, miért most lenne... Valóban, vidéki küldöttség már 1919-ben indult a kormányzat felé a csatornaépítés kérelmezésével (csak a kömmün vetett gátat a folyamat megindulásának). Azért figyelemre méltó, hogy kampányidőszakokban napjainkban is előjött ez a gondolat! Érzik a vidék fejlesztését célul tűző polgári erők is, hogy itt feladat volna.

Az éghajlatváltozás tartós jelenség, még ha vannak is belvizeket eredményező, csapadékos évek. Pozitívum, hogy a 20 év óta elhanyagolt belvízi csatornákat (köz munkásokkal) rendbe hozatja az agrártárca. Talán így valamivel jobban fel leszünk készülve a csapadékos időjárás-

ra. De hogy a Dél-Alföldön jelentkező aszályok – s ezek már ismétlődő jellegűek – milyen károkat okoznak, azzal stratégiaiilag nem foglalkozik senki. A Duna–Tisza-csatorna terve a Fejlesztési Minisztérium profiljába tartozik, pontosabban tartozna, de hallani alig lehet róla. Pedig a Duna–Tisza közén lassan már a leginkább szárazságtűrő növények gyökerei sem érik el a vizet tartalmazó rétegeket. Megengedhetjük, hogy Trianonnal alaposan lecsökkent országterületünk ilyen jelentős része művelhetetlen területté váljon? A hollandok a tengertől hódítottak el maguknak területet... Csak áztatjuk magunkat, ha azt mondjuk, egyik évben így, a másikon úgy. Meg hogy átlagosan nem olyan rossz a csapadékhelyzet. Az átlag csalóka. Igen, egyik lábam tűzben, másik vízben, átlagosan jó a hőmérsékletem... Az is igaz, hogy kedvezőbb gazdasági körülmények lennének szükségesek ahhoz, hogy ilyen nagy kiadással járó terv megvalósulhasson. Ez mindenesetre európai méretű projekt lenne. Vannak erre felvetések,¹⁵ de főképp a finanszírozási oldalról még nagyon kidolgozatlanok. Azzal mindenképpen egyet kell érteni, hogy a jelenlegi sarokba szorított költségvetési pozícióinkban aligha lehet ehhez állami pénzt találni. Az is igaz, hogy sok nagyvonalú infrastruktúrális programra ment el korábban tengersok pénz. Vizsgálni kell, van-e magánforrás-bevonási lehetőség az esetleges integrációs szintű alapok mellé (elé). (Ez kellene nekünk, nem kaszinóépítés.) De talán nem lenne szabad levenni a napirendről, s lobbizni kellene érte nemzetközi fórumokon is! A mezőgazdaságilag önellátó régi EU-s országok maguktól nem fogják javasolni!

Energiapolitika

Az energia kulcskérdés minden gazdaság számára. Hazánk évtizedekkel korábban nem volt olyan rossz helyzetben, mint számos nyugat-európai ország, mert szükségleteinek 40%-át is képes volt hazai energiahordozó forrásokból biztosítani. (Ma már jóval alacsonyabb ez az érték.)

A KGST gázvezeték-együttműködés azonban ráállította a gazdaságot az importgázra, megszüntetve a helyi anyagokra alapozott energiafelhasználás jó részét.

Minden termelőfolyamat lényege – általánosságban is – az energia-bevitel. Az energia biztosítása tehát mindenképpen fontos. Energiában szegény országok számára szükséges, hogy legyenek olyan külpiacra jól

értékesíthető árualapjai, amelyekkel a világpiacról az energiát beszerezhetik. A KGST-együtműködés idején a magyar agrárium kereskedelmi többlete bőven meghaladta energiainportunk nagyságát. Ma, az agrárágazat leépülése és orosz piacaink elvesztése után a negyedét se fedezi. Ez azért igen jelentős külpiaci változás! Rámutat a gazdaságpolitika szét-töredezettségére. Erősen gázfüggővé vált iparunk mellett a lakosságunk fogyasztása is. A gázszükséglet jövőbeli kielégítésére több lehetséges szállítási megoldás kínálkozik, ezek melletti döntés jelenti a gazdaságpolitikai feladatot. Fontos azonban, hogy ne pusztán az egyre növekvő igények mindenáron való kielégítésére koncentráljunk, hanem a termelők és fogyasztók kölcsönös egymásra hatásán alapuló energiapolitikát valósítsuk meg. Nyugat-Európa számára nem jelentett végzetes sorscsapást az olajárrobbanás. Az ebből eredő cserearány-veszteségét a német gazdaság például sikerrel ledolgozta, a takarékos energiafelhasználást célzó beruházások és termékfejlesztés révén. Igaz, ehhez pénzügyi forrás kellett! De pénzügyi forrás az extenzív szemléletben is kell a növekvő energiaigény kielégítéséhez! A takarékoságot elősegítő gazdaságpolitika ezért éppen olyan fontos, mint maga a szűken vett energiapolitika. Vannak biztató kezdeményezések a takarékosabb energiafelhasználás támogatására. Ezt feltétlenül folytatni érdemes.

Sok illúzió él az alternatív energiaforrásokkal kapcsolatosan is. Vannak, akik a szélerőművek terén mutatják ki Európától való elmaradásunkat (30% helyett 5%).¹⁶ Mások ennek műszaki korlátait vázolják. A legutóbbi (2011. évi) kormányzati koncepció a biomassza koncentrált felhasználására és a geotermikus energia (talán irreális mértékű) felhasználására épít. A biomassza vonatkozásában a lokális, kis szállítási távolságú, helyi anyagokra épülő kiserőművek jelentik a nyugati példát, amit követni érdemes lenne. A napelemek felhasználása más országokban sokkal szélesebb körű. Aki Helsinkiben járt, meglepődhet a lakóházak seregére felszerelt elemek látványától! A németeknél, cseheknel és szlovákoknál is több nagyságrenddel nagyobb a napelemek használata, mint nálunk – 25 000 megawatt teljesítmény (német), versus 5 megawatt (nálunk)!¹⁷ Ez a beruházási költségek ellenére is elgondolkodtató. Döntést igényel az atomenergiát szolgáltató üzem további sorsa is.

Az energiapolitikai kérdésekkel számos szakmai műhely foglalkozott,¹⁸ s elég széles körű társadalmi vita zajlott már le a témában. A nézetek a szakemberek között azonban erősen eltérőek. Az elgondo-

lásokban olykor látványos irányváltások vannak. Tekintettel az ágazat beruházásainak hosszú területére, a hosszú előkészítést igénylő folyamatokra és beruházási időtartamokra, a hektikus – esetleg politikai ciklusonként módosuló – irányváltások az energiapolitikában nem célravezetőek. Megfontolt, az előzményekre szervesen építő ágazati politika szükséges. Fontos döntések vannak napirenden. Egységes, kidolgozott és a szakma széles többsége által elfogadott, koherens stratégiai koncepció egyelőre még mindig nincs. Korántsem vigasztaló, hogy magában az Európai Unióban is roppant lassan dőlnek el stratégiai fontosságú kérdések. Várjuk a koncepció kiforrását.

JEGYZETEK

- ¹ Kőrösi István: *Az állam szerepvállalásának átalakulása az Európai Unióban*. MTA VKI Műhelytanulmányok, 2008.
- ² Blahó András–Kutasi Gábor: *Erőközpontok és régiók*. Akadémiai Kiadó, 2010; Magas István: *Világ gazdasági folyamatok és pénzügyi liberalizáció 1970–2010*. Budapesti Corvinus Egyetem, 2011.
- ³ Botos Katalin: *Pénzügypolitika, gazdaságpolitika*. Tarsoly Kiadó, Budapest, 2011.
- ⁴ Lámfalussy Sándor: *Pénzügyi válságok a fejlődő országokban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2008.
- ⁵ Raghuram Rajan: *Fault Lines. How Hidden Fractures Still Threaten the World Economy*. Touchstone Books, Princeton, USA, 2010.
- ⁶ Uo.
- ⁷ Botos : *Pénzügypolitika,...*, i. m.
- ⁸ Botos Katalin: *Pénz a szocializmusban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1977.
- ⁹ Robert Schuman: *Európáért*. Pro Pannónia, Pécs, 2004.
- ¹⁰ Botos Katalin: *European Economic and Monetary Integration*. Jatepress, Szeged, 2008.
- ¹¹ Botos Katalin: *Matuzsálemek kora*. Kairosz, Budapest, 2012.
- ¹² Uo.
- ¹³ Botos Balázs: *Az iparpolitika metamorfózisa*. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2010.
- ¹⁴ Botos Balázs: *Munkahelyteremtés és újrainparosítás*. Polgári Szemle, 2010/2.
- ¹⁵ Boros Imre: *Duna–Tisza-csatorna – egy krízisérés felzárkóztatásának eszköze*. Polgári Szemle, 2011/4.
- ¹⁶ Kádár Péter: *Elfújta a szél... Hozzászólás a szélerőművek hazai alkalmazásának kérdésköréhez*. Elektrotechnika, 2010/9., 17–19. o.

¹⁷ Kádár Péter: *Energiastratégiatlanság*. Kézirat, Óbuda Egyetem, Budapest, 2012.

¹⁸ Járosi Márton: *Életem a magyar energetikáért*. Püski Kiadó, Budapest, 2010.

TÖVÁBBI FELHASZNÁLT IRODALOM

Bod Péter Ákos: *Gazdaságpolitikai döntések válságos időkben*. Századvég, Budapest, 2011.

Botos Katalin: *Világméretű pénzügyi egyensúlyhiány*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1987.

Idősödés és globalizáció. Szerk.: Botos Katalin, Tarsoly Kiadó, Budapest, 2009.

Richard Posner: *Failure of capitalism*. Harvard University Press, USA, 2009.